

REPREZENTĂRI FIGURATE ALE MEDUSEI LA CALLATIS

Laurențiu RADU*

Cuvinte-cheie: *Medusa, Callatis, medalioane ceramice, discuri ceramice.*

Keywords: *Medusa, Callatis, ceramic medallions, ceramic discs.*

Rezumat: *Având o origine orientală, Medusa devine un element de decor larg răspândit în lumea antică. În perioada arhaică Medusa este reprezentată ca o figură grotescă cu caracteristici feminine, ulterior imaginea aceasta se transformă în cea a unei frumoase tinere în epoca clasică.*

Reprezentările figurate ale Medusei cunoscute până în acest moment la Callatis sunt, în marea lor majoritate, discuri sau medalioane ceramice (52 de piese), aplice din bronz (4 piese), protome ceramice (5 piese) folosite în scop apotropaic, la care se adaugă două antefixe ceramice și un fragment de fronton din marmură, în total 65 de piese. Din punct de vedere cronologic, cele mai vechi reprezentări ale Medusei au fost încadrate în secolele IV-III a.Chr., iar cea mai recentă descoperire în a doua treime a secolului al IV-lea p.Chr. Cele mai multe piese datează din epoca elenistică (secolele IV-II a.Chr.) - 59 exemplare, iar din epoca romană - 6. Ponderea în epoca elenistică o au discurile sau medalioanele ceramice, fapt care se schimbă în epoca romană când predomină protomele ceramice de dimensiuni mai mari și aplicele din bronz, utilizate drept decor pentru diverse obiecte, ceea ce reflectă modificarea percepției acestora: de la un obiect cu funcție apotropaică bine definită la un simplu element de decor cu caracter estetic.

Abstract: *Medusa, with an oriental origin, has become a widespread decorative element in the ancient world. In the archaic period Medusa is represented as a grotesque figure with feminine characteristics. Later, in the classical era, this image becomes that of a beautiful young woman.*

The figurative representations of the Medusa known until now in Callatis are, in their majority, ceramic discs or medallions (52 pieces), bronze sconces (4 pieces), ceramic protomes (5 pieces) used for apotropaic purpose, to which we can add two ceramic antefixes and a marble pediment fragment, totalising 65 pieces. From the chronological

* Laurențiu RADU: Muzeul de Aheologie „Callatis” Mangalia, șos. Constanței, nr. 23, Mangalia; e-mail: laurentziu2003@yahoo.ca.

point of view, the oldest representations of the Medusa were classified in the 4th-3rd c. BC, and the most recent discovery in the second third of the 4th c. AD. Most of the pieces date from the Hellenistic era (4th - 2nd c. BC) - 59 samples, and from the Roman era - 6. In the Hellenistic era most images are on ceramic discs or medallions, a fact that changes in the Roman era when ceramic protomes and sconces predominate, used as decoration for various objects, which reflects the change of their perception: from an object with well-defined apotropaic function to a simple element of decoration with aesthetic character.

Cea mai completă versiune a legendei despre Perseus și Medusa apare la Apollodorus, încă din secolul al V-lea a.Chr., autor care a folosit fragmentul „Scutul lui Herakles”, atribuit lui Hesiod (secolul al VIII-lea a.Chr.) și la Pherecydes, un alt mitolog din secolul al V-lea a.Chr., a cărui masivă operă s-a păstrat doar în reluări ulterioare¹. Conform acestei legende, Acrisius, rege al Argosului, a aflat de la un oracol că fiul fiicei sale Danae, îl va ucide. Ca urmare, aceasta a fost închisă într-o cameră subterană. După unele versiuni, Zeus, iar după altele Proetus, fratele lui Acrisius, a sedus-o pe Danae, ce l-a adus pe lume pe Perseus. La descoperirea faptei, Danae și fiul său au fost închiși într-un cufăr și aruncați în mare. Într-un final, ei au ajuns pe o insulă aproape pustie, Seriphos, iar Perseus a crescut în casa unui pescar. După un timp, regele insulei, Polydektes se îndrăgostește de Danae și cere prietenilor săi, inclusiv lui Perseus, un dar, drept dovadă a loialității acestora. La întrebarea tânărului ce fel de dar, Polydektes îi cere un cal, ceea ce determină reacția pripită a lui Perseus care oferă „capul Gorgonei”. Fiind o chestiune de onoare, Perseus a trebuit să plece în căutarea Gorgonei. Cu ajutorul lui Hermes și al Atenei, Perseus obține obiectele necesare înfrângerii monstrului, care locuia pe malul oceanului. Erau trei monstruoase surori, dintre care doar Medusa era muritoare. Aspectul acestora era atât de înspăimântător, încât oricine le privea era transformat în piatră. Găsind pe cele trei surori în timp ce dormeau, Perseus îi retează capul Medusei și se face nevăzut cu ajutorul coifului lui Hades, primit de la Nimfe. Pe drumul de întoarcere salvează pe Andromeda ce trebuia sacrificată pentru salvarea regatului Etiopiei de furia lui Poseidon, fapt ce a declanșat reacția rivalilor la mâna prințesei, dar au fost învinși cu ajutorul puterilor capului Medusei. La sosirea în Seriphos, luptă împotriva lui Polydektus și a oamenilor săi, folosind din nou capul Medusei, după care, însoțit de Danae și de Andromeda se îndreaptă spre Argos, cetatea sa de baștină. Pe drum, în orașul Larissa, participă la jocurile atletice organizate cu prilejul morții regelui local și, din întâmplare, îl ucide pe bunicul său, Acrisius și el invitat la ceremoniile funerare. Întristat de acest fapt, Perseus a refuzat să conducă Argosul și face schimb cu vărul său, devenind conducătorul orașului Tiryns. După îndeplinirea sarcinii sale, Perseus înapoiază obiectele magice folosite pentru înfrângerea Medusei, iar capul acesteia l-a dăruit Atenei². O altă variantă apare la Ovidius ce o descrie pe Medusa ca pe o femeie foarte atrăgătoare: „De o frumusețe strălucitoare, ea a fost speranța plină de gelozie a multor peșitori. Dar în toată a ei făptură nu era ceva mai atrăgător decât părul. Am cunoscut pe cineva care povestea că a văzut-o. Se spune că zeul mării a

¹ WILK 2000, p. 18-19.

² WILK 2000, p. 20-23.

păcătuit cu ea în templul Minervei. Fiica lui Jupiter s-a întors și și-a acoperit cu egida fața sa castă. și, ca să nu rămână nepedepsită nelegiuirea, a schimbat părul Gorgonei în hidre urâte. Acum chiar, pentru ca să îngrozească și mai mult pe dușmanii înlemnii de spaimă, poartă la piept, șerpilor pe care ea i-a făcut" (*Metamorfoze*, 4.778-4.803).

Când Medusa a fost ucisă, puterile sale au fost preluate de zeița Atena care a plasat imaginea capului tăiat al Medusei pe armura sa și pe scutul lui Zeus, iar Zeus a luat sclipirea ochilor Medusei pentru a le folosi împreună cu tunetul și fulgerul său. Apollodoros (*Bibliotheca* 3.10.3) descrie cum Atena a preluat sângele Medusei și l-a încredințat lui Asclepius, zeul grec al medicinei și vindecării, devenind sursa puterii sale vindecătoare. Conform legendei, sângele din partea dreaptă a corpului Medusei avea capacitatea de a vindeca, în timp ce cel din stânga reprezenta o otravă mortală. Capul Medusei a ajuns în împărăția lui Hades și a fost așezat de către Persephone pe poarta locuinței sale cu rol apotropaic, similar cu acela al efigiilor suspendate pe porțile caselor oamenilor. Chiar și după moarte, privirea Medusei și-a păstrat capacitatea de a transforma în piatră pe muritorii care încercau să încalce granițele lumii de dincolo³. Alte gorgone (imagini ale capului Medusei) au fost plasate în temple și în alte locuri pentru a beneficia de protecția ei, dar și pe scuturile, armurile și carele eroilor, pentru a proteja războinicii greci în luptă⁴.

În fapt, Medusa ca divinitate își are originile profunde în lumea pre-greacă, în vechile comunități agrare, venerată ca Marea Zeiță, responsabilă pentru regenerarea vieții, ca sursă sacră a vieții dar și a morții⁵. Unii specialiști consideră că Medusa, în calitate de veche zeiță indo-europeană întrunește două aspecte: cea înfricoșătoare, similară naturii dezlănțuite, de unde provine capacitatea de a respinge răul și puterile demonice și de a proteja împotriva acestora, iar cealaltă natură este prietenoasă, milostivă, generoasă, ca aceea unei mame iubitoare, având grijă de toate creaturile vii⁶. După alte opinii, aceste divinități au fost introduse în lumea greacă din Orientul Apropiat și Egipt, la sfârșitul secolului al VIII-lea și în secolul al VII-lea a.Chr., fiind adesea descrise ca monștri ori demoni, cu un larg repertoriu de creaturi teriomorfe (cu formă de animal), combinând trăsături umane cu cele animale și adăugiri fantastice. Dotate cu puteri protectoare, aceste figuri au îndeplinit funcția de talismane care îndepărtează răul și au fost reprezentate frecvent pe monumente funerare, în arhitectura sacră, pe echipamentul militar, vase de băut și articole de lux⁷.

Gorgonele, numele folosit pentru a desemna pe cele trei surori, Stheno, Euryale și Medusa, erau fiicele unei divinități marine, Phorcys și a sorei sale Keto, un monstru cu caracter chthonian. Reprezentări ale acestora, în principal ale Medusei, adaptate după modele orientale, apar în arta greacă la mijlocul secolului al VII-lea a.Chr. și vor îndeplini pentru o lungă perioadă un rol protector, fiind

³ CERRI 2013, p. 30; HARRISON 1977, p. 163.

⁴ MARLER 2017, p. 4.

⁵ MARLER 1989, p. 2.

⁶ ZOLOTNIKOVA 2016, p. 359.

⁷ KARAGLOU, 2018, p. 4.

asociate încă de la început cu mitul Medusei⁸. Dezvoltarea tipului iconografic al Medusei cuprinde trei stadii - cel mai vechi tip, tipul arhaic sau grotesc, cuprinde perioada secolelor VII-V a.Chr., tipul mijlociu sau de tranziție cuprinde sfârșitul secolului al V-lea a.Chr. și durează până la finalul secolului al II-lea a.Chr. Ultimul, tipul târziu sau frumos/atractiv se dezvoltă treptat după secolul al IV-lea a.Chr. când Medusa încetează să mai fie reprezentată ca un monstru, devenind o tânără și atractivă femeie. În epoca romană fața Medusei devine mai rotundă, dolofană și capătă o expresie tristă⁹. Fascinația Medusei nu s-a limitat la epoca clasică, imagini ale Medusei au fost reproduse pe mozaicuri și reliefuri sculpturale în toată perioada ce a urmat, înfățișată ca o femeie tânără și frumoasă¹⁰.

Cele mai vechi și mai sugestive vestigii cu caracter sculptural referitoare la Medusa, provin de la Templul Artemisei din Corcyra (Corfu), datate în primele două decade ale secolului al VI-lea a.Chr. Frontonul este decorat cu o uriașă gorgonă îngenunchiată sau alergând, membrele sale fiind aranjate sub forma unei zvastici, ce reprezintă o formulă arhaică pentru sugerarea unei mișcări rapide. La stânga și la dreapta gorgonei, este așezat câte un leopard. În jurul acestora sunt amplasate figuri mai mici: un cal înaripat, Pegasus, un bărbat cu o sulită și Zeus care fulgeră contra unui om îngenuncheat. Medusa radiază din plin puterea sa: șerpi cu fălcile deschise se extind de ambele părți ale capului său, iar alți doi șerpi sunt împlețiți în jurul mijlocului său, semnificând potențialul său atât pentru o nouă viață, dar și pentru moarte/distrugere. Ea poartă sandale înaripate iar aripile sale sunt întinse, protejând pe cei doi copii ai săi (Pegasus și Chrisaor) și este flancată de cele două feline, ca și zeița frigiană Cybele¹¹.

Reprezentări plastice de gorgone apar pe vase dar și pe fațadele templelor, ori ca acrotere și antefixe încă din epoca arhaică. Le găsim ca embleme pe scuturi sau decor pentru ustensile casnice, atârdate în ateliere meșteșugarilor, atașate cuptoarelor, așezate în reședințe private și în final imprimate pe monede. La sfârșitul celui de-al doilea sfert al secolului al VII-lea, trăsăturile esențiale ale modelului sunt deja codificate. Cele mai timpurii apariții ale gorgonelor în artă datează de la circa 675 a.Chr., iar Corintul a avut un rol central în această evoluție, concretizată într-un tip canonic denumit „lion mask type”. Iconografia arhaică evidențiază doar aspectul monstruos al Medusei. Lăsând la o parte diversele variante în imagistica corintiană, attică și laconiană, se pot distinge două caracteristici fundamentale în portretizarea tipului arhaic: a. reprezentarea frontală, tot timpul fața este reprezentată privind frontal către spectator care privește la ea; b. împletirea dintre elementele umane și animale, juxtapuse și amestecate într-o varietate de moduri. Capul rotunjit și mult mărit trimite către capul unui leu, ochii au privirea fixă și pătrunzătoare, iar părul seamănă cu blana unui animal ori este împletit cu șerpi. Gura se extinde de-a lungul întregii fețe, cu rânduri de dinți, colți sau dinți de mistreț. Limba este împinsă spre afară și

⁸ ROBERTSON 1981, p. 16; WILK 2000, p. 21.

⁹ WILK 2000, p. 31-35.

¹⁰ MARLER 2017, p. 5.

¹¹ MARLER 2017, p. 3-4.

proeminentă. Înfațișarea aduce mai mult cu o grimasă. În reprezentări de la sfârșitul secolului al VII-lea a.Chr., părul este înlocuit de șerpi¹².

Gorgonele reprezintă o mască derivată de la un mixaj de trăsături animale și umane, o expresie a fricii ce însoțea permanent viața grecilor și o încercare de a o controla, de a stăpâni această frică/teroare, dându-i o formă fizică, tangibilă¹³. Reprezentarea gorgonei ca un lucru tangibil a reprezentat primul pas în depășirea fricii, al doilea stagiul a fost decapitarea ei de către Perseus și uniunea cu Poseidon, considerat ca fiind zeul ce dispunea de forța necesară îmblânzirii naturii sălbatice a Gorgonei¹⁴. La începutul secolului al VII-lea a.Chr., beoțienii au reprezentat Gorgona ca o fecioară-centaur, atractivă, cu sâni, brațe și o față aproape umană, o reprezentare deosebită față de cea tradițională, recunoscută doar după atributele celui alt personaj al mitului, Perseus. Această reprezentare curioasă poate fi explicată prin prisma relației cu Poseidon, divinitatea principală a Beotiei, de la care a primit epitetul de Medusa, zeița protectoare, ce apare pentru prima dată la Hesiod, poet din Beotia¹⁵. Din punct de vedere filologic, acest epitet poate fi tradus prin „cea care conduce”, „stăpâna”¹⁶, fiind participiul prezent al verbului μέδω. Dar ea este și protectoarea tinerilor eroi, funcția Medusei este de a servi ca monstru-adversar pentru Perseus – făcând astfel posibilă trecerea de la copilărie la vârsta adultă pentru tineri. Mitul Medusei reflectă astfel și vechi ritualuri de inițiere¹⁷.

O altă relație complementară a fost cea cu Artemis, personificarea naturii sălbatice, stăpâna animalelor, protectoarea a fiarelor sălbatice, mai ales a celor tinere sau în travaliu, legătură realizată în cea de-a doua fază, când Medusa a dobândit un caracter apotropaic, devenind protectoarea oamenilor, o uniune benefică pentru ambele divinități, evidențiată astfel pe frontonul templului Artemisiei din Corcyra (Corfu), Medusa câștigând astfel un loc privilegiat și onoruri alături de Artemis, iar Artemis a beneficiat de entuziasmul popular datorat superstițiilor primitive legate de Medusa¹⁸.

În timp, reprezentarea Medusei evoluează treptat, conservând anumite trăsături înfricoșătoare ce evocă aspectul primitiv, monstruos cum ar fi fața rotundă, dantura reliefată, limba atârânănd, forma plată sau alungită a capului, grimasa specifică, trăsăturile pronunțate, părul așezat în benzi sau șuvițe paralele, ondulate, simetrice, dar acestea sunt estompate și atenuate. Alte elemente noi apar reunite pentru prima dată în reprezentarea celebră a Medusei Rondanini, ce tratează mitul într-un sens fundamental decorativ, sentimental chiar, reprezentarea Gorgonei devenind acum o figură feminină cu un oval perfect, cu trăsături regulate, marcate de patetic sau seninătate, înconjurată de o coafură buclată, bogată¹⁹. Aceasta este considerată „the first beautiful gorgoneion”²⁰. După stilul

¹² VERNANT 1992, p. 112-113; OGDEN 2008, p. 35.

¹³ HOWE 1954, 209, p. 212.

¹⁴ HOWE 1954, p. 214.

¹⁵ HOWE 1954, p. 215.

¹⁶ ROBBINS DEXTER 2017, p. 19.

¹⁷ MARINATOS 2000, 62, p. 70; OGDEN 2008, p. 65.

¹⁸ HOWE 1954, p. 215.

¹⁹ WALTER 1990, p. 428.

²⁰ HARRISON 1977, p. 163.

eclectic, combinând trăsături stilistice ale secolului al V-lea a.Chr. cu caracteristici mai târzii, Medusa Rondanini a fost considerată o operă din secolul al II-lea sau I a.Chr., perioadă în care anumiți artiști au încercat să reinvie elemente stilistice specifice secolelor al V-lea și al IV-lea a.Chr., în lucrările lor clasicizante²¹. După alți specialiști, aceasta a fost realizată în cursul secolelor I-II p.Chr. și reprezintă o copie după un original datat în secolul al V-lea a.Chr.²². Momentul de răscruce în ceea ce privește reprezentarea Medusei, poate fi considerat publicarea operei lui Pindar, care scrie pe la 490 a.Chr. (Pythicele 12, 13), autor pentru care Medusa era o femeie frumoasă. De acum înainte, Medusa este reprezentată cel mai adesea ca o tânără și frumoasă femeie²³. Pe de altă parte, reprezentări frumoase/attractive ale Medusei apar pe vase pictate încă de la mijlocul secolului al V-lea, înfățișată ca o femeie tânără și frumoasă, înainte de a fi ucisă sau imediat după acest moment, când capul său atâră în mâna lui Perseus, dar numai în contextul mitului lui Perseus²⁴. O altă caracteristică apare în această perioadă și anume aripile plasate în creștetul capului, în reprezentările anterioare, Medusa avea aripi atașate corpului. Capetele înaripate sunt caracteristice tipului grotesc de gorgonă din secolul al VI-lea a.Chr. Gorgone înaripate aparținând tipului frumos/attractiv apar frecvent începând cu sfârșitul secolului al IV-lea, când aripile apar în combinație cu șerpii înnoțați sub bărbie²⁵. Astfel în secolul al V-lea a.Chr. Medusa suferă o transformare vizuală de la grotesc la frumusețe, dobândind treptat trăsături antropomorfe feminine, probabil ca rezultat al artei promovând umanismul idealizant al perioadei clasice (480 – 323 a.Chr.), pentru a se potrivi din punct de vedere estetic noilor canoane și tendinței de a înlocui imaginile monstruoase cu altele frumoase, frumusețea fizică fiind legată de perfecțiunea caracterului, conform idealului grec „kalokagathia”. În opinia specialiștilor, această schimbare a mitului și a percepției vizuale a Gorgonei se datorează tendinței înregistrată în arta clasică de respingere a grotescului, dar și a evoluției și a schimbărilor înregistrate de mitul Medusei, apărute mai ales după lucrarea lui Pindar, care reliefează caracteristicile feminine ale mitului²⁶.

Reprezentările Medusei cunosc o dezvoltare deosebită în secolul al III-lea a.Chr., datorită propagandei ptolemaice și seleucide. Capul Medusei a devenit simbolul dinastiei seleucide în timpul lui Seleucus I (358-280 a.Chr.), semnificând unitatea imperiului²⁷.

*

Din punct de vedere iconografic, reprezentările Medusei, descoperite în Dobrogea se înscriu în seria reprezentărilor descoperite în orașele grecești, atât pontice, dar și din Grecia propriu-zisă. În acest sens menționăm un vas de tip *guttus*, descoperit la Histria cu capul Medusei, datat la sfârșitul secolului al V-lea și în secolul al IV-lea a.Chr., reprezentare aparținând tipului frumos/attractiv, cu

²¹ BELSON 1980, p. 377.

²² KAROGLOU 2018, p. 16.

²³ OGDEN 2008, p. 55.

²⁴ BELSON 1980, p. 376.

²⁵ BELSON 1980, p. 376.

²⁶ ZOLOTNIKOVA 2016, p. 358; KAROGLOU 2018, p. 4-5.

²⁷ LUNGU 2007, p. 35.

un chip rotund, cu trăsături frumos reliefate, părul buclat în șuvițe groase, buzele bine conturate, privirea este cea care dă forță acestui portret și sugerează puterea Medusei²⁸. Aceste reprezentări au fost găsite, de regulă, în orașele grecești de pe țărmul mării.

În epoca romană, este reprezentată cu aceeași față bucălată, înconjurată de părul puternic buclat în șuvițe groase, cu o expresie tristă pe chip, aripile pe creștetul capului și cei doi șerpi înnodeați sub bărbie, ca de exemplu pe un sarcofag de epocă romană (140-170 p.Chr.), realizat în Asia Mică, probabil la Dokimeion, în Frigia²⁹. Este imaginea clasică a Medusei în perioada romană, reprezentată cu o coafură bogată, cu bucle și onduleuri, aranjate în șuvițe groase, din care se desprind cele două aripi. Este prezentă mai ales sub forma unor aplici cu funcții decorative și protectoare cu o înfățișare agreabilă, care fac aluzie doar parțial la vechea legendă, semnificând preluarea mitologiei grecești și oficializarea acesteia prin intermediul ideologiei imperiale în secolele II-III p.Chr.³⁰. O altă imagine cu o expresie tristă, coafura în șuvițe groase și cele două aripi pe creștet, este reprezentată pe un sarcofag de la Histria, datat în secolul al II-lea p.Chr.³¹. Tot la Histria a fost descoperit un cap fragmentar al Medusei din calcar, cu privirea tristă și coafura bogată³² și un fragment de stelă funerară, datată la începutul secolului al III-lea p.Chr., în care se observă coafura bogată și aceeași privirea tristă³³. La Tomis apar două reliefuri ale capului Medusei pe sarcofage de epocă romană, în forma iconografică clasică cu cei doi șerpi înnodeați sub bărbie³⁴. Alte sarcofage cu reprezentări asemănătoare au fost descoperite la Tuzla³⁵, Cernavodă³⁶ sau într-un loc necunoscut³⁷, acestea îndeplinind rolul bine-cunoscut de protecție a mormântului și a sufletului celui decedat³⁸.

Alte obiecte pe care este reprezentată imaginea Medusei sunt amuletele, utilizate adesea pentru a induce calități precum putere, victorie, bogăție sau dragoste, dar și pentru a vindeca probleme de natură medicală, răniri sau boli, sau pentru a îndepărta influențele demonice ce cauzează aceste lucruri. Termenul grecesc pentru amuletă, „περίαιμμον περίαιπτον” derivă de la verbul „περιωάπτειν” = „a lega de ...” cu referire la un obiect sau material ce este atașat sau legat unei persoane³⁹. În această categorie se încadrează discurile ceramice cu reprezentarea Medusei destinate fixării pe o coroană din plumb, din os sau ceramică.

²⁸ CONDURACHI *et al.* 1957, p. 44, fig. 29.

²⁹ KOCH & WIGHT 1988, p. 67-69, nr. 23.

³⁰ SIMION 2007, p. 185.

³¹ ALEXANDRESCU VIANU 2001, p. 155, nr. 224, pl. 89.a.

³² ALEXANDRESCU VIANU 2001, p. 164, nr. 253, pl. 97.c.

³³ ALEXANDRESCU VIANU 2001, p. 152, nr. 218, pl. 88.a.

³⁴ ALEXANDRESCU VIANU 1970, p. 280, nr. 1, 2; p. 285, nr. 7, fig. 26; p. 286-287, nr. 8 fig. 30; nr. 9, fig. 35.

³⁵ ALEXANDRESCU VIANU 1970, p. 293, nr. 23.

³⁶ ALEXANDRESCU VIANU 1970, p. 298, nr. 32.

³⁷ ALEXANDRESCU VIANU 1970, p. 300-301, nr. 37, fig. 39; nr. 38, fig. 40.

³⁸ MILAVANOVIĆ & GRAŠAR 2017, p. 169.

³⁹ FARAONE 1991, p. 109.

Chipul Medusei era prezent și pe antefixe - țiglele semicirculare ce încheiau rândurile de olane, cu rolul de a împiedica pătrunderea apei în interiorul edificiuului și de a nu permite păsărilor să își clădească cuiburi în acele spații libere⁴⁰.

*

*Catalogul descoperirilor de la Callatis**

1. 34 discuri din ceramică, D:0,02 m, cu chipul Medusei de tip „gorgoneion” acoperit cu foiță de aur, pe o parte, iar cealaltă parte este ușor bombată, prevăzută cu două mici orificii pentru trecerea sârmuliței din bronz, provenind de la coroniță funerară cu rama din plumb, pe care erau fixate discurile ceramice, despărțite de mănuchiuri de sârmulițe cu perle la capete⁴¹. Întregul complex a fost datat în al treilea sfert al secolului al IV-lea și la începutul secolului al III-lea a.Chr.⁴². Bibliografie: ZAVATIN-COMAN 1972, p. 103-116.

2. Șapte medalioane ceramice descoperite împreună cu o ramă circulară din argilă. Dintre acestea, pe două medalioane (D:0,032 m), se distinge cu claritate figura Medusei, înconjurată de un cerc de perle. Celelalte cinci au un diametru mai mic (D:0,016 m), sunt foarte slab imprimate și nu se poate observa reprezentarea, dar este posibil să fie tot capul Medusei. Datare: secolele IV-III a.Chr.⁴³. Bibliografie: PREDA 1961, p. 275-303.

3. Două discuri ceramice identice, (nr. inv. 31811 și 31812 MINAC) cu diametrul de 0,043 m, grosime 0,002 m din pastă fină roză, realizate cu același tipar cu capul Medusei. Peste decorul în relief a fost aplicat un strat de vopsea albă și peste el o culoare bleu-cenușie⁴⁴, au fost descoperite într-un mormânt în cistă dublă împreună cu numeroase alte statuete ceramice, aparținând probabil unei femei⁴⁵. Mormântul a fost datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr.⁴⁶. Bibliografie: BĂRLĂDEANU ZAVATIN 1985, p. 85-98. (Fig. 1/1,2)

4. Aplică din bronz cu reprezentarea capului Medusei, datată în a doua treime a secolului al IV-lea p.Chr.⁴⁷. Bibliografie: PREDA 1980, p. 44.

5. Aplică cu imaginea Medusei, D:0,038 m. Medusa are o înfățișare tragică, accentuată de ochii adânciți și buzele reliefate, gura deschisă cu părul abia schițat în șuvițe groase, bărbia prominentă, cu cei doi șerpi înnoțați sub bărbie. Datată după context în secolele III-II a.Chr.⁴⁸. Bibliografie: PÂSLARU *et al.* 2014 a, p. 83-123.

6. Aplică din bronz a Medusei (nr. inv. 3197), I:0,06 m, l:0,05 m, cu reprezentarea capului Medusei, cu părul despărțit în șuvițe chip buclat, buze

⁴⁰ WILK 2000, p. 164.

* Prescurtări utilizate în catalog: I = înălțime, l = lățime, Gr. = grosime, D = diametru.

⁴¹ ZAVATIN-COMAN 1972, p. 103-104.

⁴² ZAVATIN-COMAN 1972, p. 114.

⁴³ PREDA 1961, p. 287.

⁴⁴ BĂRLĂDEANU ZAVATIN 1985, p. 93.

⁴⁵ BĂRLĂDEANU ZAVATIN 1985, p. 86-93.

⁴⁶ BĂRLĂDEANU ZAVATIN 1985, p. 98.

⁴⁷ PREDA 1980, p. 44.

⁴⁸ PÂSLARU *et al.* 2014 a, p. 86, p. 108, tab. VIII.

evidențiate, privire fixă. Dată: secolele III-II a.Chr.⁴⁹ Bibliografie: PÂSLARU *et al.* 2014 b, p. 125-145. (**Fig. 1/3**)

7. Fragment antefix ceramic (nr. inv. 1850), I:0,12 m, l:0,23 m, Gr.:0,032 m, descoperită în Mangalia în anul 1982, într-o cercetare de salvare pe str. Șoimului, la bl. M 7. Este realizat din pastă grosieră, de culoare gălbuie, pe spate și pe lateral este decorată cu vopsea roșie, iar partea frontală cu slip galben. Redă în relief capul Medusei cu o expresie tragică, părul vâlvoi, reprezentat cu șuvițe groase, pe lateral se detașează două benzi ce ar putea semnifica aripile. Lipsește aproximativ un sfert din partea inferioară. Piesa a fost refolosită ulterior, când s-a practicat o gaură circulară. Dată: secolele IV-III a.Chr., după contextul descoperirii. Inedită. (**Fig. 1/4**)

8. Coroniță funerară (nr. inv. 420), ce a însoțit un *kalpis*, formată din 7 discuri ceramice asemănătoare (D:0,015 m), circulare, aurite, cu chipul Medusei reprezentată cu coafură bogată, gura deschisă, ochii reliefați, cu cerc perlat pe margine. Pe revers a fost realizat un mic canal pentru trecerea firului care fixa discul pe coroniță. A fost descoperită într-un mormânt de incinerare, pe str. Oituz, în anul 1970. Dată: secolul al III-lea a.Chr. (**Fig. 1/5**)

9. Disc de bronz (nr. inv. 15652 MINAC), D:0,085 m, descoperit pe str. Ștefan cel Mare în anul 1966. Medusa este reprezentată cu părul buclat, despărțit în șuvițe groase, cu două aripi pe creștet, fruntea îngustă, privirea pătrunzătoare, sub bărbie sunt doi șerpi înnoțați. Discul a fost folosit ca ornament pentru un sicriu⁵⁰. Dată: secolele II-III p.Chr. Bibliografie: IRIMIA 1967, p. 33; ICONOMU 1969, p. 251.

10. Fragment antefix ceramic (nr. inv. 2672), I:0,010 m, l:0,097 m, modelat în tipar, pastă grosieră, cărămizie, pe care este imprimat capul Medusei cu șerpi înnoțați sub bărbie, iar dedesubt un registru de ove cu dimensiuni descrescătoare. Descoperită pe str. Oituz, bl. OP 2. Dată: secolul al III-lea a.Chr. Inedită. (**Fig. 1/6**)

11. Protomă cu reprezentarea capului Medusei pe o hydrie de stil Hadra, descoperită la Callatis, datată în prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr.⁵¹. Bibliografie: LUNGU 2007, p. 35.

12. Aplică ceramică publicată de V. Canarache ce a definit-o drept mască de actor, dar poate fi o reprezentare a Medusei cu chipul rotund și trăsături accentuate⁵². Dată: secolul al III-lea a.Chr. Bibliografie: CANARACHE 1969, 178, cat. 265; LUNGU 2007, p. 35.

13. Pandantiv ceramic cu reprezentarea Medusei (nr. inv. 3867), D: 0,015 m, descoperit pe str. Oituz, nr. 79 A, decorat cu vopsea neagră, mată, realizat în tipar, cu reprezentarea chipului Medusei cu păr buclat, frunte îngustă, aripi pe creștet și șerpi pe lateral. Este prevăzut cu un mic canal prin care era trecut un fir. Dată: secolele II-III p.Chr. Inedit. (**Fig. 1/7**)

⁴⁹ PÂSLARU *et al.* 2014 b, p. 145, pl. 15, 2.

⁵⁰ IRIMIA 1967, p. 33, nr. 20; ICONOMU 1969, p. 251, fig. 25.

⁵¹ LUNGU 2007, p. 35, fig. 2.

⁵² CANARACHE 1969, p. 178, cat. 265; LUNGU 2007, p. 35.

14. 3 protome ceramice publicate de T. Sauciu-Săveanu, provenite descoperite în perioada interbelică⁵³ și care pot fi încadrate ipotetic, judecând după fotografia ce ilustrează articolul în epoca romană, secolele II-III p.Chr.:

a. I:0,04 m, l:0,046 m și Gr.:0,005 m. Medusa este reprezentată cu părul vâlvoi și aripi pe creștet.

b. I:0,042 m, l:0,04 m, Gr.:0,002-0,004 m, reprezintă, de asemenea, o Medusa cu părul vâlvoi.

c. I:0,03 m, l:0,02 m, Gr.:0,003 m, cu părul vâlvoi și aripi pe creștet.

Bibliografie: SAUCIUC-SĂVEANU 1938, p. 308.

15. Medalion ceramic cu reprezentarea capului Medusei, încadrat de o cofură bogată, cu diametrul de 0,122 m⁵⁴. Bibliografie: SAUCIUC-SĂVEANU 1945, p. 304.

16. Fragment de fronton din marmură, decorat la mijloc cu un cap de Medusa⁵⁵. Bibliografie: SAUCIUC-SĂVEANU 1945, p. 270.

17. Medalion ceramic, D: 0,001 m, probabil aurit, cu capul Medusei, frumos realizat. Medusa este reprezentată cu trăsături accentuate, obrajii bucălați, ochii adânciți cu pupila reliefată, părul în dezordine cu şuvițe groase, limba atârând. Medalionul este decorat pe margine cu un șir continuu de perle⁵⁶. A fost realizat în aceeași manieră cu discurile ceramice prezentate la nr. 8. Dată: secolul al III-lea a.Chr. Bibliografie: TAFRALI 1927, p. 42, 47.

*

Plecând de la o imagine importată din Orient, Medusa devine un element de decor larg răspândit în lumea antică. În perioada arhaică Medusa apare ca un demon cu caracteristici feminine, ulterior imaginea aceasta se modifică și cunoaște o evoluție în cursul căreia apariția sa obișnuită, terifiantă se transformă în cea a unei frumoase tinere în epoca clasică.

Reprezentările figurate ale Medusei cunoscute până în acest moment la Callatis sunt, în marea lor majoritate, discuri sau medalioane ceramice (52 de piese), aplice din bronz (4 piese), protome ceramice (5 piese) folosite în scop apotropaic, la care se adaugă două antefixe ceramice și un fragment de fronton din marmură, publicat de T. Sauciu-Săveanu în anul 1945, în total 65 de piese. Din punct de vedere cronologic, cele mai vechi reprezentări ale Medusei au fost încadrate în secolele IV-III a.Chr., iar cea mai recentă descoperire în a doua treime a secolului al IV-lea p.Chr. Cele mai multe piese datează din epoca elenistică (secolele IV-II a.Chr.) – 59 exemplare, iar din epoca romană – 6. Ponderea în epoca elenistică o au discurile sau medalioanele ceramice, fapt care se schimbă în epoca romană când predomină protomele ceramice de dimensiuni mai mari și aplicele din bronz, utilizate drept decor pentru diverse obiecte, ceea ce reflectă modificarea percepției acestora: trecerea de la un obiect cu funcție apotropaică bine definită la un simplu element de decor cu caracter estetic.

⁵³ SAUCIUC-SĂVEANU 1938, p. 308.

⁵⁴ SAUCIUC-SĂVEANU 1945, p. 304.

⁵⁵ SAUCIUC-SĂVEANU 1945, p. 270.

⁵⁶ TAFRALI 1927, p. 47, fig. p. 42.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

Ovidius, *Metamorfoze*, ediția 2-a, Studiu introductiv, traducere și note de D. Popescu, București, 1959.

Pindar, *The Odes of Pindar*, Loeb Classical Library, ed. W. Race, Cambridge, 1997.

Hesiod, *The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, edited and translated G. W. Most, Loeb Classical Library, Cambridge, 2007.

Apollodorus, *The Library*, Loeb Classical Library, edited and translated J. G. Frazer, Cambridge, 1921.

Autori:

ALEXANDRESCU VIANU 1970 – M. Alexandrescu Vianu, *Les sarcophages romains de Dobroudja*, RESEE 8 (1970), 2, p. 269-328.

ALEXANDRESCU VIANU 2001 – M. Alexandrescu Vianu, *Histria IX: Les statues et les reliefs en pierre*, București-Paris, 2001.

BÂRLĂDEANU ZAVATIN 1985 – E. Bârlădeanu Zavatin, *Statuete de teracotă dintr-un complex funerar descoperit la Callatis*, Pontica 18 (1985), p. 85-98.

BELSON 1980 – J. Danforth Belson, *The Medusa Rondanini: A New Look*, AJA 84 (1980), 3, p. 373-378.

CANARACHE 1969 – V. Canarache, *Măști și figurine Tanagra din atelierele de la Callatis-Mangalia*, Constanța, 1969.

CERRI 2013 – G. Cerri, *La place de la Gorgone: où est passée la tête de Méduse? (Odyssée, XI, 627 et suiv.)*, Gaia: Revue interdisciplinaire sur la Grèce Archaique 16 (2013), p. 13-42.

CONDURACHI *et al.* 1957 – E. Condurachi *et al.*, *șantierul arheologic Histria*, MCA 4 (1957), p. 9-101.

FARAONE 1991 – Ch. Faraone, *The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells*, în: Ch. Faraone, D. Obbink, Magika Hiera (eds.), *Ancient Greek Magic and Religion*, Oxford, 1991, p. 3 – 32.

HARRISON 1977 – E. Harrison, *Alkamenes' Sculptures for the Hephaisteion: Part I, The Cult Statues*, AJA 81 (1977), 2, p. 137-178.

HOWE 1954 – T. Howe, *The origin and Function of the Gorgon-Head*, AJA 38 (1954), 3, p. 209 – 221.

ICONOMU 1968 – C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, Pontice 1 (1968), p. 235-268.

IRIMIA 1967 – M. Irimia, *Bronzuri figurate*, Constanța, 1967.

KAROGLOU 2018 – K. Karoglou, *Dangerous Beauty. Medusa in Classical Art*, The Metropolitan Museum of Art Bulletin 75 (2018), 3, New York.

KOCH & WIGHT 1988 – G. Koch, K. Wight, *Roman Funerary Sculpture. Catalogue of the Collections*, The Paul Getty Museum, Malibu, California, 1988.

LUNGU 2007 – V. Lungu, *Une hydrie du style de Hadra à décor polychrome de Callatis*, RESEE 55 (2007), 1-4, p. 23-37.

MARINATOS 2000 – N. Marinatos, *The Goddess and the Warrior. The Naked Goddess and Mistress of Animas in Early Greek Religion*, London and New York, 2000.

MARLER 2017 – J. Marler, *Preface*, în: G. Livingstone, T. Hendren, P. Daly (eds.), *Re-visioning Medusa: from Monster to Divine Wisdom*, 2017.

MILOVANOVIĆ & GRAŠAR 2017 – B. Milovanović, J. A. Grašar, *Female Power that Protects: Examples of the Apotropaic and Decorative Functions of the Medusa in Roman Visual Culture from the Territory of the Central Balkans*, Starinar 67 (2017), p. 167-182.

OGDEN 2008 – D. Ogden, *Perseus*, London and New York, 2008.

PÂSLARU *et al.* 2014a – I. Pâslaru, S. Colesniuc, M. Ionescu, *Observații stratigrafice în zona extramuros a cetății Callatis*, în: I. Pâslaru, S. Colesniuc, T. Dimov (eds.), *Kallatida*, Mangalia, 2014, p. 83 – 123.

PÂSLARU *et al.* 2014b – I. Pâslaru, S. Colesniuc, M. Ionescu, *Cercetări în cartierul elenistic din zona extramuros a orașului Callatis*, în: I. Pâslaru, S. Colesniuc, T. Dimov (eds.), *Kallatida*, Mangalia, 2014, p. 125 – 145.

PREDA 1961 – C. Preda, *Archaeological Discoveries in the Greek Cemetery of Callatis – Mangalia (IVth-IIIrd Centuries Before Our Era)*, *Dacia* N.S. 5 (1961), p. 275-303.

ROBBINS DEXTER 2017 – M. Robbins Dexter, *Medusa: Ferocious and Beautiful, Petrifying and Healing: Through the Words of the Ancients*, în: G. Livingstone, T. Hendren, P. Daly (eds.), *Re-visioning Medusa: from Monster to Divine Wisdom*, 2017.

ROBERTSON 1981 – M. Robertson, *A Shorter History of Greek Art*, Cambridge University Press, 1981.

SAUCIUC-SĂVEANU 1938 – T. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, VI-ème rapport préliminaire (1929-1931)*, *Dacia* 5-6 (1938), p. 279-319.

SAUCIUC-SĂVEANU 1945 – T. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, VIII-e rapport préliminaire. Fouilles et recherches des années 1937-1940*, *Dacia* 9-10 (1945), p. 243-347.

SIMION 2007 – G. Simion, *O aplică cu chipul Medusei descoperită la Celic-Dere*, *Peuce* S.N. 5 (2007) p. 183-186.

TAFRALI 1927 – O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis*, *Arta și arheologia* 1 (1927), 1, p. 17 – 55.

VERNANT 1992 – J. P. Vernant, *Death in the Eyes: Gorgo, Figure of the Other*, în: *Mortals and Immortals. Collected Essays*, Princeton, 1992, p. 111-138.

VOYATZIS 1998 – M. E. Voyatzis, *From Athena to Zeus. An A -Z Guide to the Origins of Greek Goddesses*, în: L. Goodison, Ch. Morris (eds.), *Ancient Goddesses. The Myths and the Evidence*, British Museum Press, 1998, London, p. 133-147.

WALTER 1990 – H. Walter, *Le gorgoneion en bronze de Villards d'Héria*, în: *Mélanges Pierre Lévêque*, vol. IV, Paris-Besançon, 1990, p. 423-431.

WILK 2000 – St. Wilk, *Medusa. Solving the Mystery of the Gorgon*, Oxford, 2000.

ZAVATIN-COMAN 1972 – E. Zavatin-Coman, *Un mormânt elenistic cu kalpida de la Mangalia*, *Pontica* 5 (1972), p. 103-116.

ZOLOTNIKOVA 2016 – O. Zolotnikova, *A Hideous Monster or a Beautiful Maiden? Did the Western Greeks Alter the Concept of Gorgon?*, în: H. L. Reid, D. Tanasi (eds.), *Philosopher Kings and Tragic Heroes. Essays on Images from Western Greece*, Sioux City, Iowa, 2016, p. 353-370.

Fig. 1